

Wilde bijencursus 2014

Anne Jan Loonstra

Inleiding

In 2014 ben ik door twee KNNV afdelingen gevraagd voor het verzorgen van een wildebijencursus, de eerste was KNNV-Zwolle, de tweede KNNV-Groningen. Beide hebben plaatsgevonden en zijn momenteel in afronding.

Al langere tijd liepen verschillende personen binnen beide verenigingen te denken over een beginnerscursus wilde bijen. Reden hiervoor was gebrekkige kennis van deze soortgroep binnen de vereniging en de wens om zich meer bezig te willen houden met deze groep. Er was duidelijk een cursus nodig om mensen op dit vlak op te leiden en te enthousiasmeren om op die manier ook de wilde bijen een meer permanente plek op de agenda te geven.

De cursus in Groningen is volledig verzorgd door ondergetekende, voor de cursus in Zwolle zijn voor twee specifieke onderdelen Pieter van Breugel en Arie Koster gevraagd als gastdocent.

De reden om er hier binnen de sectie Hymenoptera iets over op papier te zetten vloeit voort uit de blijvende wens voor kennisdeling naar buiten, de wens voor meer jonge leden binnen de vereniging en het enthousiasmeren van andere leden om soortgelijke cursussen op te zetten in hun eigen omgeving of voor andere Hymenoptera.

Opzet, doel en doelgroep van de cursus

Samengevat gaat het om een laagdrempelige cursus op het gebied van wilde bijen met een introducerend maar tegelijk ook degelijk en praktisch karakter. Men maakt niet alleen kennis met de wilde bij maar ook met allerhande look-a-like's zoals zweefvliegen of roofvliegen en hoe deze te onderscheiden van wilde bijen. Aanvankelijk in theorie maar ook tijdens de excursies. De basis wordt dus erg breed gebracht. Deze cursus geldt in eerste instantie als initiatie voor verdere zelfstudie, zowel op het vlak van biologie en ecologie als op het vlak van determinatie. De huidige opzet biedt goede mogelijkheden voor determinatie- en terugkomdagen in de toekomst voor beide aspecten.

De doelgroep bestaat uit alle geïnteresseerden al dan niet binnen verenigingen zoals KNNV of IVN. Het gaat om mensen zonder of met weinig voorkennis die oprecht (dieper) geïnteresseerd zijn en er iets mee willen doen. Elke cursist neemt deel aan alle theorieonderdelen en excursies en elke cursist krijgt een cursusboek dat geldt als begeleidend naslagwerk

bij de theorieavonden en excursies (Loonstra 2014) (Afb. 1). Onder een beknopt overzicht van de inhoud.

Afbeelding 1. Cursusboek Wilde bijen cursus.

Het streven is blijvende activiteit en betrokkenheid van de deelnemers op het gebied van wilde bijen creëren, meer draagvlak in leefomgeving creëren, bijvriendelijk beheer stimuleren, educatie en onderzoek (inventarisatie) op gebied van wilde bijen stimuleren.

Globale omschrijving inhoud theorie en praktijkdagen (variabel)

1. Wilde bijen in hun element (Anne Jan Loonstra). Theorieles/lezing waarbij in wordt gegaan op biologie, fenologie, levenswijze, verbondenheid met het landschap, verbondenheid met flora, bedreigingen, beheer- en inrichting, zelf bijen helpen in en om het huis etc. Presentatie in woord, foto- en filmmateriaal en eigengemaakte schaalmodellen. Met name het visuele karakter van de presentatie en het filmmateriaal zorgt voor veel enthousiasme, een wereld ging voor de mensen open. Kerndoel is bewustwording en verwondering.

2. Determinatieles(sen) (Anne Jan Loonstra). Theorieles waarbij de cursisten opgeprikte bijen onder begeleiding leren determineren. Als eerste leert men hoe een bij te onderscheiden van alle andere

angeldragers d.m.v. een beknopte presentatie. Elke deelnemer kreeg een eenvoudige tabel tot de genera, een loep of binoculair met verlichting en een vrouwelijk exemplaar van een opgeprikte bij. Zij kregen alle dezelfde soort uit de genera *Andrena*, *Osmia* en *Nomada*. Daarna werd met behulp van een powerpoint presentatie met foto's van alle onderdelen die in de tabel werden gevraagd, een tweetal bijen tot op genus gedetermineerd. De opzet is dus mensen niet alleen achterover te laten zitten en presentaties te laten bekijken maar ze echt aan het werk te zetten. Mensen worden dus bewogen zelf te kijken, de vragen goed te lezen, de beestjes te draaien en keren, etc. Na de gezamenlijke determinaties volgde een zelfstandige determinatieopdracht waarbij alle deelnemers wederom eenzelfde bij zonder begeleiding moesten determineren. Daarna eenzelfde presentatie waarin men kon zien of men via de goede weg door de tabel was gekomen of niet en waar de grootste moeilijkheden lagen.

Afdeling Groningen voelde ook voor diepere determinatie en daarvoor is speciaal een extra presentatie geschreven voor *Nomada* waarbij men aan de hand van de tabel van Smit (2004) een bij tot op soort moest determineren. De opzet is hetzelfde als de eerste determinatieles, dus eerst gezamenlijk een soort determineren en daarna in de resterende tijd andere *Nomada*'s probeerde te determineren. Binnen de dichotome vraagstelling van de tabel konden steeds beide opties bekeken worden doordat een groot aantal soorten *Nomada* was meegenomen. Kerndoel is bewustwording van de omvang van de soortensamenstelling in Nederland en bewustwording van de relatieve hoge drempel die men over moet om bijen echt goed te leren kennen, dit laatste in vergelijking met bijvoorbeeld dagvlinders.

Foto 1. Praktijkles, cursisten aan het determineren. Foto Geert|an Herder.

3. Wilde bijen in relatie tot groenbeheer (Arie Koster). Theorieles/lezing waarbij de cursist kennis maakt met

allerhande aspecten rond bijen en groenbeheer. Dus geschiedenis van het groenbeheer in Nederland, mentaliteit binnen groenbeheerders en het publiek, praktijkvoorbeelden, knelpunten, voor- en nadelen, etc. Kerndoel is horizonverbreding en leren denken en kijken vanuit een ander perspectief als het gaat om beheer van onze groene omgeving.

4. Gasten in bijenhotels (Pieter van Breugel)

Theorieles/lezing waarbij de cursist op visuele wijze kennismaakt met alles wat er maar in aangeboden bijenhotels voor kan komen. Hierbij werd niet alleen ingegaan op de bijen maar ook op allerlei wespen en broedparasieten, die te zien zijn. Alles met boeiend en met bijzonder groot oog voor detail verteld in zeer bijzondere eigen beelden (zie ook van Breugel 2014). Kerndoel is bewustwording en verwondering.

5. Excursies (Anne Jan Loonstra)

Om kennis te maken met bijen is er voor gekozen om (zover de volle KNNV agenda's dit soms toelieten) op ten minste vier verschillende tijdstippen het veld in te gaan, twee in het voorjaar en twee in de zomer. De excursies zijn in eerste instantie natuurlijk op bijen gericht maar elk ander insect werd ook bekeken en uitgelegd. Dit aansluitend bij de brede basis.

Foto 2. Demonstratie vangtechniek in het veld. Foto Geert|an Herder.

De eerste twee excursies zijn voornamelijk gericht op al wandelend zien wat we met z'n allen tegenkomen in de verschillende excursieterreinen en kijken naar wat de bij in een landschap nodig heeft, nestplaatsen, specifieke voedselplanten, etc. De laatste twee excursies waren soortgelijk van opzet maar dan mogen/moeten de deelnemers zelf of in kleine groepjes bijen of andere insecten gaan vangen. De vangsten werden tijdelijk bewaard voor centrale bespreking. Het ging hier niet zozeer om herkenning van bijen in het veld maar meer om het vangen en hanteren van bijen zelf te leren. Voor een heide-

excursie is door ondergetekende een speciale zoekkaart gemaakt waarbij twee heidespecialisten (*Andrena fuscipes* en *Colletes succinctus*) en hun broedparasieten (*Nomada rufipes* en *Epeolus cruciger*) zijn afgebeeld. Tijdens deze excursie konden de deelnemers door deze beperking redelijk gemakkelijk de soorten vangen en aanwijzen. Kerndoel is leren kijken en observeren in het veld en leren vangen en hanteren van insecten.

Nabeschouwing

De cursussen en de huidige opzet ervan is binnen beide KNNV afdelingen bijzonder goed en positief ontvangen. Voor de meeste deelnemers is er een compleet nieuwe wereld opengegaan en zij zullen nooit meer naar een landschap kunnen kijken zonder even (of langer) aan de bijen te denken.

Wel blijft het de vraag hoeveel mensen er na de cursus daadwerkelijk mee door gaan en zo ja, in welke vorm en in wat voor mate. In het algemeen naar bijen en allerlei insecten kijken blijft altijd een erg gewild lezingsprogramma en excursiedoel, diepere studie lijkt voor sommige mensen echter een erg hoge drempel. Zeker wat betreft het opbouwen van soortenkennis. Waar men aanvankelijk denkt met een eenvoudige zoekkaart uit de voeten te kunnen, komt men soms van een koude kermis thuis en lijkt het opbouwen van een solide soortenkennis een onhaalbaar station. Voor een hoop mensen blijft het bij even proeven aan de materie. De verwondering blijft uiteraard wel bestaan. Het is zaak doordacht en helder om te gaan met bovengenoemd probleem bij het geven van nieuwe cursussen.

Wat betreft het determinatieonderdeel. Dit lijkt te ambitieus om dit te willen leren aan mensen die dit nooit eerder hebben gedaan. De praktijk wees echter uit (ondanks bovenstaande opmerkingen) dat men erg enthousiast was en men er over het algemeen goed uit kwam. Dit onderdeel zorgde ook ervoor dat men een aardige indruk kreeg van de omvang van een bijenstudie en het feit dat men de soortenkennis niet zomaar even opdoet met een paar determinatielesjes. Binnen beide KNNV afdelingen waren er een paar enthousiastelingen die ook in eigen tijd zijn gaan fotograferen en een enkele keer iets verzamelen. Zoals eerder gezegd is het verzamelen van dieren voor veel mensen te veel of niet gewenst. Het is zaak om ook voor deze groep mensen voldoende te kunnen blijven bieden op de andere vlakken in de cursus.

Men heeft bijzonder veel geleerd van alle excursies. Met name het leren ontdekken van waar de bijen te

vinden zijn, wanneer ze er zijn en dat er überhaupt zoveel aanwezig kan zijn in eigen omgeving. De cursisten weten ook elkaar te enthousiasmeren en op zaken te wijzen.

Zwolle heeft al te kennen gegeven in 2015 een herhaling van bestaande cursus te willen organiseren.

Literatuur

- Breugel, P. van 2014. Gasten in bijenhôtels. - EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden & Naturalis Biodiversity Center, Leiden.
- Loonstra, A.J. 2014. Wilde bijen cursus. - Uitgave in eigen beheer. 60 p.
- Smit, J. 2004. De wespbijen (*Nomada*) van Nederland (Hymenoptera: Apidae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 20: 33-125.

Inhoud cursusboek

1	Inleiding	9
2	Kennis maken met bijen	10
3	Het leven van een wilde bij	14
4	Levensbehoefte in relatie met het landschap	19
5	Bedreigingen	34
6	Hulp aan bijen	39
7	Bijen bestuderen in de praktijk	44
8	Slotwoord	51
9	Literatuur	52
Bijlage 1	Gelijkende insecten	54
Bijlage 2	Familieoverzicht van de Nederlandse bijen	55
Bijlage 3	Overzicht veel bezochte voedselplanten	56

Summary

In 2014 a bee course took place at two KNNV sections (Zwolle and Groningen). Since bees are a popular and beloved subject, the demand for organizing a approachable course about wild bees arose. The intention is an accessible and practical course, where the participant learns more about the biology, ecological preferences, management, artificial nesting sites and determination of wild bees. This course was successfully organized by two KNNV sections (Zwolle and Groningen). It appeared to be an eye opener for the participants. A great enthusiasm has aroused, but also the awareness that the study of bees remains a tricky business. The course will be continued in 2015 and beyond.